

Usporedba početka tiskarstva u Poljskoj i Hrvatskoj

Radojčić, Julia Magdalena

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:357030>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-21**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
Ak. god. 2022./2023.

Julia Magdalena Radojčić

Usporedba početka tiskarstva u Poljskoj i Hrvatskoj

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Ivana Hebrang Grgić

Zagreb, lipanj 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

Sadržaj

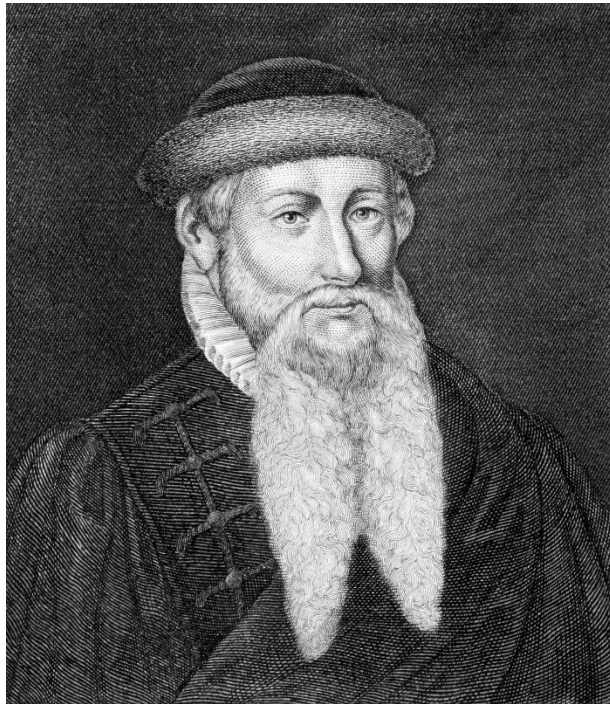
1. Uvod	1
2. Izum i počeci širenja tiskarstva	1
3. Inkunabule i inkunabulistika	5
4. Počeci tiskarstva u Hrvatskoj	7
4.1. Podjela hrvatskih inkunabula.....	7
4.2. Prvi hrvatski tiskari	8
4.2.1. Kosinjska tiskara.....	9
4.2.2. Senjska tiskara	10
4.2.3. Tiskara Šimuna Kožičića Benje	12
4.3. Prva hrvatska inkunabula.....	12
5. Počeci tiskarstva u Poljskoj	15
5.1. Prvi poljski tiskari.....	15
5.2. Tiskara Hochfedera i Hallera	17
5.3. Prva djela tiskana u Poljskoj.....	19
6. Zaključak.....	21
7. Literatura:.....	23
8. Popis slika	27
9. SAŽETAK.....	28
10. SUMMARY	29
11. STRESZCZENIE.....	30

1. Uvod

Tiskarstvo se definira kao djelatnost koja se bavi izradbom i oblikovanjem tiskanih proizvoda poput knjiga, časopisa, novina i slično (Tiskarstvo, 2021). Obuhvaća ona cijeli niz postupaka koje su ključne za stvaranje otiska. Od grafičkog oblikovanja, pripreme za tisak, samoga tiska pa i do grafičke dorade (Tiskarstvo, 2021). Razlog zašto je uopće došlo do ideje umnožavanja nekog zapisa je bila potreba za ustupljivanjem njegova sadržaja čim većem broju korisnika (Tiskarstvo, 2021). Pod pojmom tisak podrazumijeva se postupak umnožavanja istovrsnog predloška, prijenosom boje na tiskovnu podlogu koristeći ploče, blokove ili pomična slova (Loza, 2009). Prva tehnička reprodukcija tekstova izvršila se tehnikom drvoreza u Koreji i Kini. Tiskanje ideograma u Kini javlja se potkraj 11. stoljeća (Stipčević, 1985). Izum pokretnih slova u Kini veže se uz Sung dinastiju i to za izumitelja Bi Shenga. Krajem 13. stoljeća, u Koreji, počeo se upotrebljavati otisak pomoću znakova od olova, bronce i bakra. Za prvu umnoženu knjigu u povijesti civilizacije uzima se Diamond Sutra, otkrivena u hramu na sjeveru Kine, koja potječe iz 868. godine (Hebrang Grgić, 2018).

2. Izum i počeci širenja tiskarstva

Johannes Gutenberg (Slika 1), obiteljskog prezimena Gensfleisch, rodio se oko 1397. godine u Mainzu. Taj grad je u to vrijeme bio sjecište najvažnijih trgovačkih puteva, gdje su se razvijali razni zanati. Vjeruje se da je Gutenberg tamo na radionicama naučio vještine, koje će upotrijebiti kod lijevanja metalnih slova u svojoj tiskari. Oko 1430. godine preselio se je u Strasburg zbog zatezanja odnosa između patricija i obrtničkih cehova, gdje potajno počinje raditi na izumu. Tada je već imao ideju kako bi taj stroj trebao izgledati, međutim za realizaciju bio mu je potreban novac, koji je odlučio posuditi od suradnika. Zbog njegove tajnovitosti i posuđivanja novca, doveden je pred sud u Strasbourgu i prisiljen isplatiti novac nasljednicima suradnika Andreasa Dritzehna. Ne zna se mnogo o daljnjem napretku rada na njegovom stroju, jer nema dokaza da je Gutenberg otisnuo išta u Strasbourgu (Stipčević, 2006). Pretpostavlja se da je Johannes Gutenberg usavršio tiskarski stroj 1440. godine u Strasburgu na temelju svojih istraživanja. U Mainzu 1448. godine osniva tiskarsku radionicu (Bevanda, 2022). Posuđuje novac od bogatog građanina, Johannes Fusta, kako bi mogao opremiti svoju tiskarsku radionicu i pripremiti se za tiskanje (Stipčević, 2006).

Slika 1 Johannes Gutenberg

(preuzeto s: <https://www.britannica.com/biography/Johannes-Gutenberg>)

Slika 2 Gutenbergova Biblija

(preuzeto s: <https://www.loc.gov/exhibits/bibles/the-gutenberg-bible.html>)

S radom nad Biblijom (Slika 2) započinje 1452. godine, a završava nakon 4 do 5 godina. Nakon što je Biblija bila otisnuta, naknadno je ručno iluminirana prema uzoru na rukopisne knjige.

Tiskana je u 100 do 200 primjeraka, dijelom na pergamentu, a dijelom na papiru. Knjiga je imala dva sveska, bila je velikog formata, a tekst je bio otisnut u dva stupca. To djelo ima i naziv „Biblija 42“, jer je tekst otisnut u 42 retka na 1280 stranica (Stipčević, 2006). Od toga izdanja sačuvano je četrdesetak primjeraka (nisu svi u cijelosti očuvani) (Bevanda, 2022). Između 1450. i 1455. godine Gutenberg je otisnuo nekoliko tekstova (Wallau 1910). Njegova tehnika tiska nosi naziv *knjigotisak* te je s vremenom dalje težila usavršavanju (Loza, 2009). „Gutenbergova Biblija“ ili Biblija u 42 redaka, prva je velika knjiga tiskana masovno pokretnim metalnim slovima u Europi. Otisak je napravljen prema latinskoj Vulgati koja sadrži latinsku verziju hebrejskog Starog zavjeta i grčki Novi zavjet. Započeo je on „Gutenbergovu revoluciju“ ili doba tiskanih knjiga na zapadu Europe. Dovelov je to do izmijene društva, doprinijelo individualizmu, razvoju misli, čitanja i pismenosti. Knjige su bile neopisivo skupi predmeti, no izum tiska učinio je knjige dostupnima i čovjeku prosječne imovinske vrijednosti (Majnarić, 2016). Gutenberg ciljano bira „Bibliju“ za prvo djelo koje će otisnuti, jer je to najisplativije sa financijskog stajališta. Tijekom tiskanja „Biblije“ nastalo je nekoliko manjih tiskopisa za koje ne možemo sa sigurnošću reći jesu li otisnuti u Gutenbergovoj tiskari ili u manjim tiskarama čije postojanje neki povjesničari zagovaraju. Prilikom rada na prvoj tiskanoj knjizi dolazi do svađa između Gutenberga i Fusta, što dovodi ga pred sudski postupak gdje mu je oduzeto vlasništvo nad tiskarom. Ne zna se što se dalje događalo sa Gutenbergom, vjeruje se da je nastavio tiskati knjige u drugim tiskarama te da je otisnuo djelo „Catholicon“. Navodno mu je pri izgradnji manje tiskare pomogao Konrad Humery i oduzeo vlasništvo nad njome kako Gutenberg mu nije mogao vratiti posuđen novac. Poznato je da je tiskara u Mainzu, u rukama Fusta imala velik napredak. Johannes Gutenberg prognan je iz Mainza nakon što je njegova druga tiskara propala zbog građanskog rata, 1462. godine. Živi u siromaštvu sve do svoje smrti godine 1468. (Stipčević, 2006). Podijeljena su mišljenja među stručnjacima na pitanje je li Johannes Gutenberg znao za tiskanje na Dalekom Istoku. Zasad nema pouzdanih dokaza koji bi potvrdili da je Gutenberg znao za tiskarstvo s pomičnim slovima u Kini i Koreji. Odlučeno je, da nije važno je li Gutenberg bio već znao za takav način tiskanja, jer to ne umanjuje značenje njegova izuma za Europu. Osim tiska na Dalekom Istoku, u Europi neki su pojedinci pokušali pripisati sebi Gutenbergove zasluge izuma tiskarskog stroja. Na primjer u Njemačkoj, Peter Schöffer tvrdio je da je pronalazač tiska bio njegov otac. Nizozemci su krajem 15. stojeća željeli dokazati da su oni zaslužni za novu tehniku umnožavanja knjiga, što možemo iščitati iz njihove „Kölnske kronike“. Ostali Gutenbergovi konkurenti bili su Prokop Waldvogel, podrijetlom iz Praga i Talijan Pamfil Castaldi. Waldvogel se bavio zlatarskim zanatom i u njegovim zapisima pronađeno je prakticirao „umjetno pisanje“. Nije poznato je li uistinu Waldvogel otisnuo nešto

niti je li ta tehnika tiska identična Gutenbergovoj. Za Castaldija ima dokaza da je tiskao knjige, ali tek od 1471. godine. Mnoge pojedinosti u vezi samog razvoja tiska i početka tiskanja nisu ni danas jasne, jer su prvi njemački tiskari, posebice Gutenberg, nastojali držati svoj izum u tajnosti. Tek nakon građanskog rata u Mainzu, 1462. godine, otkrivena je Gutenbergova tiskarska radionica te označivalo je to početak širenja tiskarstva (Stipčević, 2006). Johannes Gutenberg i njegovi suradnici Fust i Schöffer, djelovali su u Mainzu, odakle se tiskarstvo širilo u druge gradove u Njemačkoj (Tiskarstvo, 2021). Köln sa svojih 30 tiskara postaje jednim od najjačih tiskarskih središta Njemačke. Johannes Koberger, 1468. godine osniva prvu tiskaru u Nürnbergu i među prvima tiska jeftine knjige namijenjene široj čitateljskoj publici. Također je jedan od najuspješnijih izdavača i knjižara toga doba. Ulm, Lübeck i Leipzig samo su neki od gradova u kojima se otvaraju tiskare, stoga je sve veća potreba za majstorima-tiskarima (Stipčević, 2006). Anton Koberger, zaslužan je za prijenos umijeća tiskanja u drug europske države izvan Njemačke, a to se odvijalo 1470-ih godina (Tiskarstvo, 2021). Vrlo brzo tiskarska vještina seli se u Italiju, a prva tiskarska radionica osnovana je 1465. godine blizu Rima. Sljedeća mjesta koja dobivaju tiskare su: Rim, Bologna, Foligno, Treva, Parma i ostala mjesta (Stipčević, 2006). Venecija vrlo brzo postaje glavnim središtem u kojem djeluju poznati tiskari (na primjer N. Jenson, A. Manuzio i E. Randolt) (Tiskarstvo, 2021). Prvi tiskar u Veneciji bio je Nijemac Johannes de Spira, a prvo tiskano djelo bilo je „Epistolae ad familiares“ Cicerona. Poznati tiskari Hrvati koji rade u venecijanskim tiskarama su Andrija Paltašić i Boninus de Boninis (Dobrić Dobričević). Tiskarstvo dolazi u Francusku oko 1470. godine i Pariz ubrzo postaje jedno od vodećih tiskarskih središta Europe. Prvi otisak na francuskom nastaje tek 1477. godine (djelo „Les Grandes Chroniques de France“ izdavača Pasquiera Bonhomme), jer je do tada tiskano na latinskom jeziku (Stipčević, 2006). Važno francusko tiskarsko središte u 15. stoljeću bio je i grad Lyon (Tiskarstvo, 2021). Dalje se tiskarstvo širi u Belgiju i Nizozemsku s početkom godine 1473. Ujedno sedamdesetih godina 15. stoljeća tiskarski zanat se je proširilo i u Španjolsku (u Barcelonu, Valenciu, Zaragozu, Seville, Salamancu i ostale gradove). Prvi tiskar u Engleskoj je William Caxton, a 1477. godine tiska prvo djelo na engleskom tlu „Dictees or Sayengs of the Philosophers. Jedno od jačih tiskarskih središta postaje i grad Prag, s početkom tiskanja 1470. godine (Stipčević, 2006). 1473. je godina osnutka prve tiskare u Poljskoj, u gradu Krakov, koja i tijekom 16. stoljeća postaje glavnim tiskarskim središtem (Tiskarstvo, 2021). Južni Slaveni svoje prve knjige počinju tiskati potkraj 15. stoljeća (Stipčević, 2006). 1493. godine u Hrvatskoj započinje s radom prva tiskara, smještena u Senju, za koju možemo dokazati njezino djelovanje (Tiskarstvo, 2021). Međutim, prvo tiskano djelo na hrvatskom tlu „Misal po zakonu rimskoga dvora“ datira iz 1483. godine, jedino se ne može

sa sigurnošću odrediti mjesto tiskanja. Još jedna značajna tiskara na južnoslavenskom prostoru krajem 15. stoljeća bila je Crnojevićeva tiskara u Cetinju. Tiskarstvo se je širilo mnogo brže, nego što je to Gutenberg želio. Uzrokovalo je to brži prijenos znanstvenih i drugih informacija. Osim toga, knjiga dobiva na važnosti koju prije nije imala, točnije postaje izvanredno djelotvorno sredstvo ljudskog napretka (Stipčević, 2006).

3. Inkunabule i inkunabulistika

Inkunabule su sve knjige tiskane od izuma tiskarskoga stroja (dakle od 1455. godine), pa do kraja 1500. godine. Sama riječ *inkunabula* dolazi od latinske riječi *incunabula*, koja označava kolijevku, zipku, dakle, početak nečega. Prvi tko je taj naziv spomenuo u značenju prvotiska bio je Bernard von Mallinckrodt, 1639. godine, u djelu „De ortu et progressu artis typographiae” (Jakšić, 2002). Razni narodi koriste i druge nazive za označivanje najstarijih knjiga. Tako Nijemci osim riječi *Inkunabel* upotrebljavaju i riječ *Wiegendruck*, Englezi koriste jednostavan naziv *early printed book*. U hrvatskom jeziku rabe se pojmovi *inkunabula* i *prvotisak* (Puškarić, 2014). Jedna zanimljivost je to da godina 1500. bila je proizvoljno određena, kasnije i adaptirana, kao granična godina za ubrajanje tiskanih primjeraka u inkunabule. Tu godinu odredio je Johann Saubert iz Nürnberga (godine 1643.) (Incunabula, 2013). Danas nam je poznato oko od 35 do 40 000 primjeraka inkunabula, tiskanih u oko 1100 do 1200 tiskara. Od prije navedenog broja inkunabula, za njih 22 000 postoje neki podaci (potpuni ili djelomični). Određeni naslovi ili pojedini podaci govore nam i o postojanju nekih ostalih inkunabula, a prema tome pretpostavlja se i njihovo postojanje pošto ti primjerci nikada nisu bili nađeni na prostoru Hrvatske. Računa se da je sačuvano samo oko 2% inkunabula (Jakšić, 2002). Karakteristično je za inkunabule da nemaju naslovnice, a podaci o tiskari, mjestu tiskanja i izdavaču te samom autoru ponekad se nalaze na kraju knjige u tako zvanom *kolofonu* (Puškarić, 2014). Kako su se prije rukopisne knjige najviše prepisivale u skriptorijima u sklopu samostana, tako su i inkunabule preuzele važnu ulogu u vjerskim obredima. Osim vjerskog sadržaja, koji je bio izrazit u hrvatskim krajevima, neke su prve tiskane knjige imale i literaran i pravni sadržaj. S obzirom na tehničke karakteristike razlikujemo dvije vrste inkunabula: tabularne ili ksilografske (nazivane i blok-knjigama) i tipografske (Jakšić, 2002). Tabularne ili ksilografske inkunabule, izrađivane su tako da im je tekst za pojedinu stranicu bio urezan na drvenu ploču i otiskivan samo na jednoj strani, a poleđina je ostavljena praznom. Tipografske su knjige

ocjenjivane iznimno kvalitetnim, što svjedoči o visokoj razini stručnosti tadašnjih rezača i ljevača slova te tiskara, ali ujedno ukazuje na veliku ljubav u izradbi tiskopisa te vrste (Puškarić, 2014). U sklopu tiskarstva u Hrvatskoj nije pronađena ni jedna hrvatska tabularna inkunabula, stoga su tipografski primjerci stavljeni u središte proučavanja (Jakšić, 2002). Iz inkunabula mogu se iščitati mnogobrojne obavijesti, povijesne ili kulturne tematike ili događaji iz vremena njihova tiskanja. Za njihovo proučavanje zainteresiran je velik broj znanstvenika, stoga se već u 17. stoljeću utemeljila i zasebna disciplina (Jakšić, 2002). Inkunabulistika je znanstvena disciplina koja se bavi proučavanjem inkunabula, uključujući i njihovu izradbu te tipografske značajke i ilustracije koje ona sadržava (Inkunabulistika, 2021). Istražuje i okolnosti pojave inkunabula, njihovo daljnje rasprostranjivanje i koliku su kulturnu važnost imale (Inkunabulistika, 2012), što znači od samog izuma umijeća tiskanja do sposobnosti oblikovanja različitih slova kao predloška za tisak (Incunabula, 2013). Dakle, razvoj tiskarstva, tehnike tiskanja, tipologija slova i ostalo vezano uz tiskanje također je predmet proučavanja ove znanstvene discipline (Inkunabulistika, 2012). Ova znanstvena disciplina ubraja se u područje bibliologije (Puškarić, 2014). Jedan od važnijih zadataka inkunabulistike sastavljanje je popisa inkunabula (Inkunabulistika, 2012). Radi se o oblikovanju popisa inkunabula jedne države, grada, neke knjižnice ili općeg popisa svih inkunabula koje su tiskane u Europi (Puškarić, 2014). Prvi sveobuhvatan pokušaj katalogiziranja inkunabula općenito napravio je Georg Wolfgang Panzer u djelu u pet tomova , „Annales Typographici ab Artis Inventae Origine ad Annum“ (pisanim u razdoblju od 1793. do 1797. godine). Time su knjige popisane kronološki prema središtima tiskanja, raspoređene prema abecednom redu naslova. Osoba koja je nastavila raditi na sastavljanju popisa inkunabula je Cornelius von Beughem, napisavši djelo „Incunabula typographica“, 1688. godine. Međutim, ni Panzer ni Hain u svom radu nisu posvetili mnogo pozornosti proučavanju tipografije, koja je najvažnija karakteristika, to jest trag vezan uz njihovo podrijetlo. Tek u 1860-im godinama, Henry Bradshaw, knjižničar na Sveučilištu u Cambridgeu, bio je prvi koji je razvio je novu metodu za klasifikaciju inkunabula i to ne prema autorima ili temi. Umjesto toga, on je ispitao metodu korištenja tragove tipografske vrste u svrhu identifikacije tiskara i lociranja djela u određeno vrijeme i mjesto (Incunabula, 2013). Sljedeće važno djelo, „Repertorium bibliographicum“, napisano u četiri sveska, u razdoblju 1825. do 1838. godine, sadržava opis 16 300 inkunabula. Autor tog djela je Ludwig Hain, njemački bibliograf, koji je istaknut radi utemeljenja moderne inkunabulistike. Konrad Häbler, svojim je djelom „Repertorium tipova pisama u inkunabulama“, pripomogao pri identifikaciji starih tiskarskih radionica (Inkunabulistika, 2012). Naime, utvrdio je latinična i gotička slova, koja su pojedini tiskari upotrebljavali pri tiskanju i tako stvorio instrument za određivanje

tiskare, ali i vremena kada se vršilo tiskanje određenih inkunabula (Puškarić, 2014). Također 1904. godine započinje sastavljanje cjelovitog kataloga svih inkunabula (Inkunabulistica, 2012), osnutkom posebne komisije u Berlinu (Puškarić, 2014). Objavljeno je sedam svezaka djela „Gesamtkatalog der Wiegendrucke“, do 1940. godine (Inkunabulistica, 2012). Sakupljanje podataka za taj katalog nije prošlo bez poteškoća. Stručnjaci su tom prilikom morali tragati za knjigama, koje su poznate iz pisanih izvora, ali se nisu sačuvale. Istraživali su fondove starih knjižnica u samostanima i drugih i morali su identificirati oštećene primjerke. Jedan od njihovih doprinosa su efikasne metode za proučavanje pojedinih problema, što rezultira, na primjer, identifikacijom tiskara na temelju tipologije slova kojima je pojedina inkunabula tiskana. Poznato je da u doba prvotiska, tiskari sami lijevaju slova za svoje potrebe unutar svojih tiskarskih radionica. Praveći slova kakva je želio, svaki tiskar oblikovao je svoja karakteristična slova, po kojima se kod kasnijih istraživanja mogao identificirati (Stipčević, 1985). Općenito se procjenjuje da su tiskare iz 15. stoljeća proizvele oko 30 000 ili i više izdanja, a znatan postotak toga čini tako zvana *efemerna literatura*. U to ubrajamo otisnute pojedinačne listove, jeftine romanse, balade i traktate pobožne tematike koji su ili u potpunosti nestali ili nađeni su u dijelovima. Činjenica je da broj tiskanih primjeraka određenog izdanja uvelike varirao. Na primjer, prvi rimski tiskari obično su tiskali oko 225, dok su oni u Veneciji otisnuli 300 primjeraka. Ipak, kasnije ti brojevi otisaka rastu pa su tako neki od standardnih pravnih tekstova, koji su bili redovito traženi, tiskani u Veneciji u čak 2 300 primjeraka (Inkunabula, 2013).

4. Počeci tiskarstva u Hrvatskoj

4.1. Podjela hrvatskih inkunabula

U Hrvatskoj osmišljena je podjela inkunabula u sljedeće tri skupine: knjige pisane hrvatskim jezikom glagoljicom ili latinicom, knjige hrvatskih autora pisane drugim jezicima (na primjer na latinskom ili talijanskom) i knjige u čijoj su izradi sudjelovali Hrvati zaposleni u tiskarskim radionicama izvan Hrvatske (Stipčević, 2006). U knjige pisane na hrvatskom ubrajamo devet inkunabula, pet otisnutih na glagoljici, a četiri na latinici. „Misal po zakonu rimskoga dvora“, „Brevijar po zakonu rimskoga dvora“, „Baromićev brevijar“, „Senjski misal“ i „Spovid općena“ naslovi su glagoljičnih inkunabula, a naslovi latiničnih inkunabula glase: „Lekcionar

Bernarda Splicićanina“, „Ispovid, ku je svaki krstjanin dužan imiti“, „Molitvenik“ („Oficij blažene Djevice Marije“ i „Sedam psalam pokornih“) i „Oficij“ („Oficije Svetoga karstva“ i „Oficije Svetoga Duha“). Knjige hrvatskih autora pisane na drugim jezicima čine drugu skupinu ove podjele (Hebrang Grgić, 2018). Posmrtni govor biskupa Nikole Modruškoga, povodom smrti kardinala Pietra Riarija, otisnut 1474. godine u Rimu, prva je od 45 knjiga te skupine. Ujedno u ovu skupinu se ubrajaju i prevedena djela Hrvata ili njihovi komentari (Stipčević, 2006). Treću skupinu čini 100 knjiga u čijoj su produkciji sudjelovali Hrvati, na području Italije i Francuske. Valja spomenuti Andriju Paltašića, kao jednog od vrjednijih tiskara, koji je djelovao u Veneciji (1477.-1493. godine) i zaslužan je za tisak 42 inkunabula (Hebrang Grgić, 2018).

4.2. Prvi hrvatski tiskari

Blaž Baromić osnivač je glagoljske tiskare u Senju, prve za koju sa sigurnošću možemo reći da je djelovala na području Hrvatske. Rođen je u Vrbniku, mjestu koje je u to doba bilo jedno od najvećih glagoljičkih središta, vjerojatno je i zbog toga Baromić stekao interes za tiskanjem i glagoljicom. Prvi njegov rad koji je privukao pozornost je glagoljički brevijar za popa Mavra ili tako zvani „Mavrov brevijar“. Pripomogao je pri širenju glagoljičke pismenosti po Dubrovačkoj Republici te je poznat po svojoj ljepoti. Znan je i razlog zašto je Blaž Baromić svoju tiskaru osnovao upravo u Senju. Tragao za mjestom koje bi izrazilo interes i pružilo potporu pri takvom pothvatu, a uz to pružilo i financijsku pomoć. Baromić je, osim po ljepoti slova bio poznat i po posebnom tipu slaganja ligaturnih slovnih grupa, nazvanim *Baromićeva tehnika lomljenih ligatura*. Uzima se to za jedinstvenu pojavu europskog tiskarstva inkunabula. U njegovoj senjskoj tiskari otisnuta je prva inkunabula za koju je dokazano da je otisnuta na hrvatskom tlu „Senjski misal“ i „Spovid općena“, jedina je hrvatska neliturgijska inkunabula (Runje, 2008). Andrija Paltašić je hrvatski tiskar koji je djelovao u Venecij od 1477. do 1493. godine. Poznat je jer je otiskivao slavne klasične grčke i rimske autore, kao na primjer: Cicerona, Vergilija, Terencija, Ovidija, Seksta Propercija, Katula i druge. Osim toga tiskao je i djela humanističkih pisaca, historiografa i leksikografa. Dobrić Dobričević ili *Boninus de Boninis* bio je jedan od pionira tiskarstva u Europi, rodom iz Dubrovačke Republike. Surađivao je s Andrijom Paltašićem, a vlastitu tiskaru otvorio je u Veroni. U Bresci otisnuo je najveći dio svog opusa, među kojima i djela antičkih autora: Tibula, Vergilija, Plutarha i Ezopa. Značajan je i po tome da je napravio i jedan od prvih otisaka Danteove „Božanstvene komedije“ (Pelc,

2020). Šimun Kožičić Benja, modruški biskup, osnivačem je glagoljske tiskare u Rijeci. S početkom rada tiskare 1530. godine, tiska molitvenik „Oficij rimski” i misal „Misal hruacki” (Nazor, 2009). Grof Juraj Zrinski IV., sin Nikole Šubića Zrinskog Sigetskog, osnovao je tiskaru u Nedelišću. Tamo je 1574. godine otisnuta prva i najstarija čuvana knjiga na kajkavskom narječju hrvatskog jezika, koja je poznata pod nazivom „Decretum tripartitum“ (Klarin Zadavec i Marin, 2021).

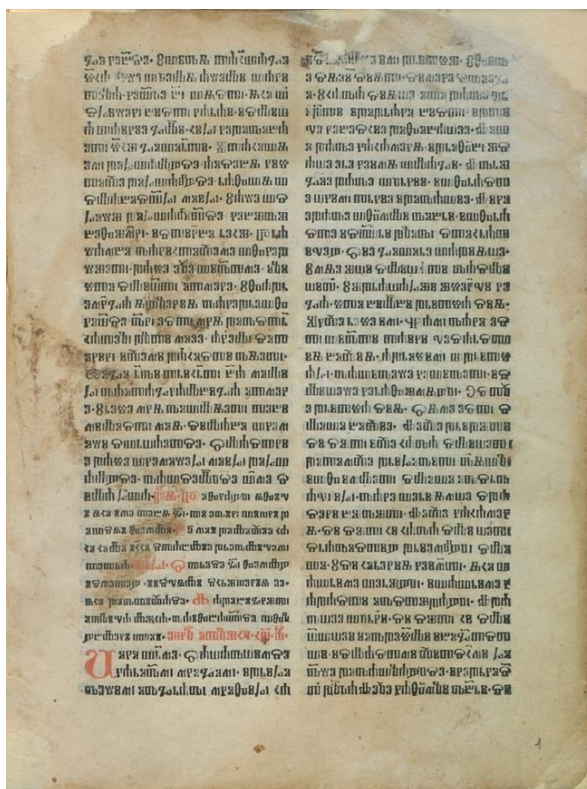
4.2.1. Kosinjska tiskara

Već od druge polovice 11. stoljeća spominje se u povijesnim izvorima područje Kosinja iz čega se može zaključiti da je ono bilo od velike važnosti u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, što se i očituje osnivanjem Kosinjske tiskare (Šmalcelj Novaković, 2018). Uzima se ona za najstariju tiskaru u Hrvatskoj i na slavenskom jugu (Tiskarstvo, 2021). Ta tiskara osnovana je samo nekoliko desetljeća nakon izuma tiskarskog stroja Johannesa Gutenberga. Njezinom lokacijom pretpostavlja se srednjovjekovni grad Kosinj, arheološki i povijesni lokalitet (Puškarić, 2014). S vremenom postaje ona sinonim za vrhunsku razinu hrvatske kulture, intelekta i pismenosti srednjeg vijeka i to zahvaljujući Ivanu Osmom Frankopan Brinjskom, organizatoru i financijeru te Ambrozu Kacitiću, prvom hrvatskom tiskaru. Neki zapisi govore kako je tisak u Kosinju bio na razini i najnaprednijih naroda Europe i svijeta (Kosinjska tiskara, 2023). Pretpostavlja se da je tiskara radila u razdoblju od 1482. godine do 1490. (ili 1491. godine) (Mance, n.d.). Spis iz 1696., naslovljen „Krtak i sažet opis Like i Krbave, dviju županija Kraljevine Hrvatske“ ili „Brevis et compendiosa duorum Comitatum Regni Croatiae Licae et Corbaviae descriptio“, potvrđuje stajalište o postojanju Kosinjske tiskare u 15. stoljeću. To djelo pripisuje se biskupu Sebastijanu Glaviniću (Tiskarstvo, 2021), visokom crkvenom dostojanstveniku. U spisu se navodi i da su djela tiskana na glagoljici (Škrbec, 1955). Hrvatski povjesničar Zvonimir Kulundžić, svojim istraživanjem, također utvrđuje postojanost tiskare (Najbolje u Hrvatskoj, n.d.) u kojoj su se otiskivale hrvatske inkunabule (poput misala i brevijara). Zahvaljujući njegovom radu, tiskari u Kosinju pripisuje se opis kolijevke hrvatske pismenosti i kulture (Puškarić, 2014). Međutim, u povijesti kosinjskoj kraja obilježuju se i nemili događaji poput gubljenja traga kosinjske tiskare tijekom osmanskih osvajanja i naglo prekidanje arheoloških istraživanja o povijesti toga kraja zbog Domovinskog rata u Hrvatskoj (Šmalcelj Novaković, 2018). Koliko je tiskara u Kosinju značajna, dokazuje nam i činjenica da Kosinj, kao simbol hrvatske kulture, ima svoje mjesto i u muzeju Johannesa Gutenberga u

Mainzu, gdje je 1962. godine uvršten na kartu prvih svjetskih tiskara (gdje se spominje i „Misal po zakonu rimskoga dvora“ i godina njegova otiska) zahvaljujući doprinosu tadašnjeg direktora muzeja, Helmuta Pressera (Najbolje u Hrvatskoj, n.d.). Pitanje mjesta izdavanja „Misala po zakonu rimskoga dvora“ i „Brevijara po zakonu rimskoga dvora“ i dalje nije u potpunosti razjašnjeno. Godina završetka tiska misala uzima se 1483., a brevijara 1491. godina. Ta dva djela smatrana su spomenicima hrvatske tiskane riječi stoga, oblikovanje složene, ali precizne teze o Kosinjskoj tiskari, kao mjestu tiskanja Misala i Brevijara, značajno je za povijest hrvatskog tiskarstva. Za tu tezu zaslužan je Zvonimir Kulundžić, svojim znanstveno istraživačkim radom (Puškarić, 2014). Još jedan od razloga zašto se vjeruje da se priprema i tiskanje hrvatskog prvotiska i drugotiska odvijalo na domaćem, to jest hrvatskom tlu je kvaliteta tiskarskog umijeća (Moguš, 2008). Ipak, nije preostao ni jedan sačuvani primjerak knjige za kojeg bi se moglo utvrditi da je otisnut u Kosinjskoj tiskari (Kulundžić, 1966).

4.2.2. Senjska tiskara

Tiskara u Senju bila je prva glagoljaška tiskara u Hrvatskoj. Knjige je tiskala glagoljicom na starom hrvatskom jeziku. Senjski kanonik, Blaž Baromić, bio je njezin osnivač. Poznato je da je tiskara radila od 7. kolovoza 1424. godine do 1508. godine. Ona se nalazila uz zvonik senjske katedrale, na mjestu kuće arhiđakona Silvestra Bedričića, vlasnika tiskare. 8. kolovoza 2002. godine uz inicijativu Matice hrvatske Senj postavljena je spomen-ploča na mjestu tiskare. Većinom knjige je tiskala za potrebe glagoljaške liturgije. Filip Senjski je već 1248. godine dobio dopuštenje od pape Inocenta IV. za izvođenje te vrste liturgije (Puškarić, 2014). U tiskari su osnovnu grafičku opremu činila dva kompleta slova. Zanimljiv dodatak u otiskivanju bio je tipografski znak i drvorez s Raspećem za nove naslove i poglavlja. Tipografski set Blaža Baromića koji je kreirao samo za senjsku tiskaru, ocijenjen je kao najpotpuniji i najljepši prikaz hrvatskoglagoljskog tiskarstva (Hrvatska glagoljica, n.d.). U senjskoj tiskari bilo je otisnuto svega sedam knjiga; dvije liturgijske i pet hrvatskih prijevoda popularnih teoloških priručnika, nabožno-poučnih i književnih djela (Senjska tiskara, 2021). „Senjski glagoljski misal“ (Slika 3) prva je inkunabula iz senjske tiskare (Hrvatska glagoljica, n.d.).

Slika 3 Senjski glagoljski misal

(preuzeto s: <http://virtualna.nsk.hr/glagoljica/senjski-glagoljski-misal-1494-2/>)

Blaž Baromić, zajedno sa Silvestrom Bedričićem i Gašparom Turčićem završava njezino tiskanje 7. kolovoza 1494. (Senjska tiskara, 2021). Tiskan je dvobojno i u dva stupca na hrvatsko-crkvenoslavenskom jeziku. Sačuvana su tri primjerka, ali samo jedan u cijelosti i nalazi se u Nacionalnoj knjižnici u Budimpešti. Značajna je po tome što je i prva glagoljska inkunabula za koju se pouzdano zna da je tiskana na hrvatskom tlu (Hrvatska glagoljica, n.d.). U travnju, 1496. Baromić završava tiskanje priručnika opće ispovijedi „Spovid općena“ (Senjska tiskara, 2021). Ova glagoljska inkunabula malog je formata. Unatoč tome biva smatrana vrlo intrigirajućom zbog toga što je prvi primjerak otiska na čakavskom narječju te je jedina je hrvatska neliturgijska inkunabula (Paro, 2008). Knjižica je prijevod popularnog priručnika „Confessionale generale“ za obavljanje ispovijedi. Skromno je grafički opremljena; tiskana crnom bojom te nema nikakvih grafičkih ukrasa. Tekst se proteže preko čitave stranice u 25 redaka i nema grafičkih likovnih ukrasa (Hrvatska glagoljica, n.d.). Na zadnjem listu nalazi se prepoznatljiv Baromićev tipografski znak, koji je ujedno i prvi takav znak u povijesti hrvatskog tiskarstva (Paro, 2008). Jedini primjerak čuva se u samostanskoj knjižnici svetog Franje Ksaverskog u Zagrebu (Hrvatska glagoljica, n.d.). Zanimljivo je to da se nakon tiskanja „Spovidi općene“ Blaž Baromić više ne spominje u kolofonu djela iz tiskare u Senju, a javlja

se novo ime, Grgur Senjanin. On tiska teološki priručnik „Naručnik plebanušev“ (1507. godine), a nakon godine dana „Korizmenjak“. 5. svibnja 1508. godine otisnuo je i „Transit svetog Jerolima“. Otisnuta je i najopsežnija i najpotpunija zbirka čudesa u hrvatskoglagoljskoj književnosti, „Mirakuli slavne Deve Marije“. „Meštija od dobra umrtija“ jedno je od posljednjih djela koja su otisnuta u Bedričićevoj tiskari. Bitno je naglasiti kako su izdanja Senjske tiskare iznimno važni spomenici za povijest hrvatskoga jezika i hrvatsku kulturu srednjeg vijeka (Senjska tiskara, 2021).

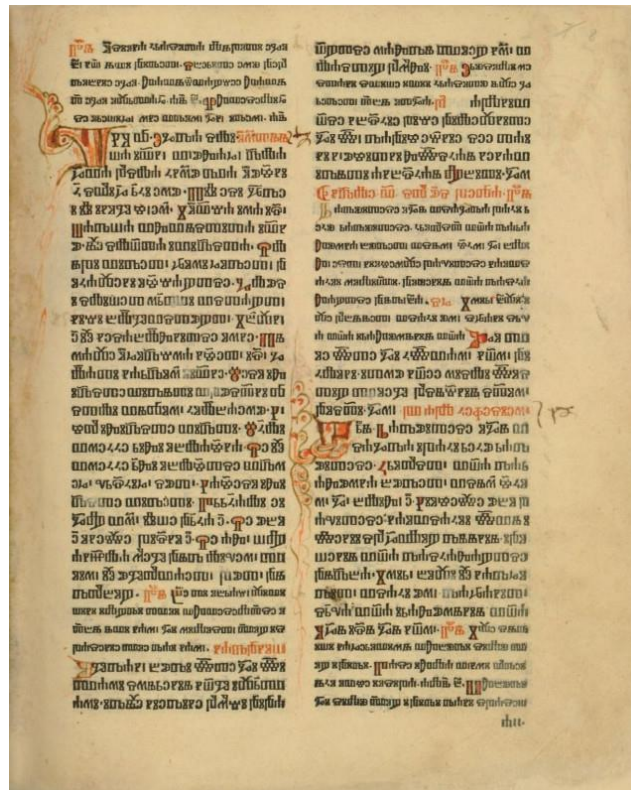
4.2.3. Tiskara Šimuna Kožičića Benje

Šimun Kožičić Benja rođen je u uglednoj zadarskoj patricijskoj obitelji koja je njegovala glagoljašku tradiciju i humanističku kulturu. 1509. godine postaje modruškim biskupom i nakon boravka u Rimu, Modrušu i Vinodolu nastanjuje se 1530. godine u Rijeci, gdje osniva tiskaru. Rijeka je bila urbano središte u kojem su postojali svi organizacijski i infrastrukturni čimbenici za pokretanje tiskare (Zubčić, 2018). Najvažnije je, međutim, to što je Rijeka bila snažno glagoljaško središte najmanje od 13. stoljeća, a osnivanje tiskare bio je sam vrhunac glagoljanja (Šimun Kožičić Benja i njegova glagoljska tiskara u Rijeci, n.d.). Prvo otisnuto djelo je „Psaltir“, priručnik za učenje i čitanje molitava. Nema podatka u kolofonu kada je otisnut. Sljedeće tiskano djelo, „Oficij rimski“ nazivan i „Oficij blaženije Devi Marije“ datira iz 15. prosinca 1530. godine (Riječka tiskara, 2019). Najopsežnija i najznačajnija knjiga riječke tiskare bila je liturgijska knjiga „Misal hruacki“, otisnuta 28. travnja 1531. 2. svibnja objavljen je mali ritual „Knjižice krsta“ (Zubčić, 2018). „Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov“, povijesno je djelo o životima rimskih papa i careva, prva na hrvatskom jeziku otisnuta povijest svijeta. 27. svibnja 1531. godine otisnuto je i zadnje dosad poznato djelo Kožičićeve tiskare „Od bitija redovničkoga knjižice“, publikacija s pravilima za ponašanje svećenika (Šimun Kožičić Benja i njegova glagoljska tiskara u Rijeci, n.d.). Šimun Kožičić Benja dao je izraditi svoj tipografski znak, koji je zapravo njegov obiteljski grb (Zubčić, 2018).

4.3. Prva hrvatska inkunabula

„Misal po zakonu rimskoga dvora“ (Slika 4) prva je tiskana knjiga na hrvatskom jeziku i prvi misal koji nije napisan latinicom ni latinskim jezikom (Paro, 1984), nego crkvenoslavenskim

jezikom hrvatske redakcije (Puškarić, 2014) i uglatom glagoljicom (Nacionalna i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2018).

Slika 4 Misal po zakonu rimskoga dvora

(preuzeto s: <http://virtualna.nsk.hr/glagoljica/misal-po-zakonu-rimskoga-dvora/>)

Jezik ovoga djela sadrži elemente jezika Svete braće Ćirila i Metoda, ali nadodane su mu osobine tadašnjeg hrvatskog jezika, što je omogućilo hrvatskom puku razumijevanju teksta. U to vrijeme, bilo je od iznimne važnosti znati što se izražava u tom svečanom, liturgijskom jeziku, jer je bio korišten za službu Božju (Tandarić, 1984). Međutim, misal nije samo prva hrvatska inkunabula, nego je i prva inkunabula južnoslavenskih naroda (Puškarić, 2014). Otisnut je 28 godina nakon Gutenbergove Biblije i ukazuje na društvenu, kulturnu i gospodarsku razvijenost hrvatskog naroda u 15. stoljeću (Paro, 1984). Možemo reći kako on započinje novo razdoblje u povijesti hrvatske knjige, hrvatske kulture, jer je prvi u Katoličkoj crkvi, tiskan na narodnom jeziku (iako je tada latinski jezik bio obavezan u bogoslužju). Glagoljica, pismo kojim je otisnut umjesto latinice, Hrvati koriste za pisanje svojih knjiga, povelja i natpisa na kamenim spomenicima (Puškarić, 2014). Općenito, misal je knjiga koja je služila za slavlje svete mise. Ona se može i shvatiti kao odraz vjerskog života onoga vremena. Nakon Svetog pisma, najvrjednija je knjiga u duhovnom smislu (Jurišić, 2018), a prva osoba,

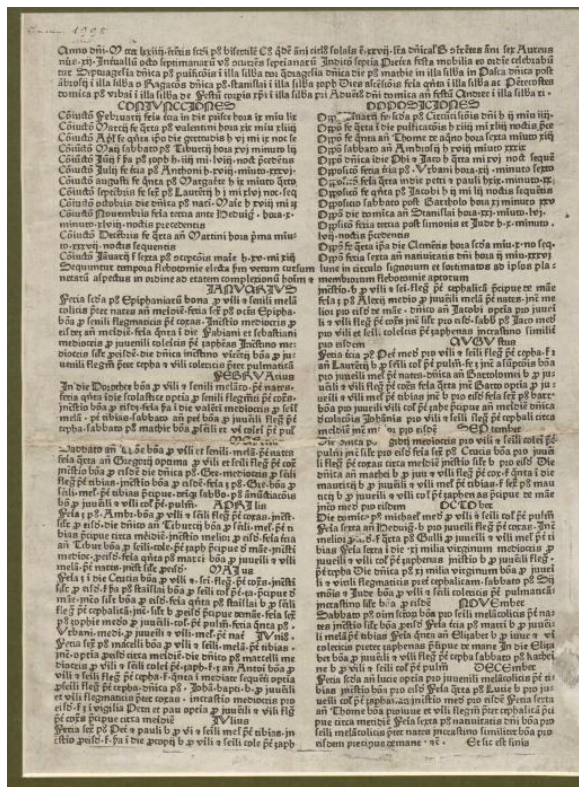
koja predstavlja „Misal po zakonu rimskoga dvora“ javnosti je zadarski nadbiskup Matej Karaman (Puškarić, 2014). Zanimljivo je to da ni jednu hrvatsku knjigu ne prate tako ozbiljne i dugovremene rasprave kao hrvatski prvotisak, a te rasprave su vezane uz okolnosti nastanka misala, a ne njegov sadržaj (Škrbec, 1955). U samom kolofonu misala naveden je i datum završetka tiska, 22. veljače 1483. godine. U Republici Hrvatskoj u znak sjećanja na značajnost toga datuma, danas se obilježava *Dan hrvatske glagoljice i glagoljaštva* (Paro, 1984) i *Dan Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu* (Nacionalna i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2018). Ipak, poprilično je problematično, to što u kolofonu nisu zabilježeni podaci o mjestu tiskanja, o tiskaru ni o izdavaču (Puškarić, 2014). Isprva, prevladavala je teza o nastanku hrvatskog prvotiska na mletačkom tlu (Jurišić, 2018). Naprotiv, dokazuje se i prvi put teza da je misal tiskan na hrvatskom tlu, za što je zaslužan upravo Mladen Bošnjak (Puškarić, 2014), a hrvatski povjesničar, Zvonimir Kulundžić, svojim brojnim radovima i knjigama podupire tu tezu i nadodaje da se tiskanje odvijalo u Kosinjskoj tiskari. Ostale teorije navode mogućnost tiskanja na mjestima: Izola, Roč i Modruš u Lici (Kulundžić, 1966). Stanislav Škrbec u svojoj knjizi („Riječka zvijezda Gutenbergove galaksije“) opisuje ju kao jednu od najljepše tiskanih inkunabula uopće. Otisnuta je na pergameni, a iznimna kvaliteta tipografskog umijeća pa tako i uporaba crne i crvene boje, samo su pokazatelji visoke razine stručnosti kod njene izrade (Puškarić, 2014). Tekst misala raspoređen je u dva stupca po trideset i šest redaka, a otisnuta su sveukupno 756 864 grafička znaka. Za tiskanje upotrijebljen je 201 različitih tipografskih znak na 438 stranica. I kao što je to bilo karakteristično za inkunabule, Misal nema naslovnu stranicu (Škrbec, 1955). Kao glavni predložak, najvjerojatnije je poslužio glagoljska rukopisna knjiga „Misal kneza Novaka“, iz 1368. godine, koji je napisao sam knez Novak iz Like. Pitanje izdavača Misala je također nerazjašnjeno pitanje, a u obzir dolaze crkveni dostojanstvenici, ustanove te više velikaša. Na primjer biskup Nikola Modruški često se spominje kao moguć izdavač, uz članove porodice Frankopana i Krištofor Dubrovčanin, krbavsko-modruški biskup u Modrušu. (Puškarić, 2014). Za inkunabule uobičajena je bila naklada do 200 primjeraka, pa se taj broj otisaka pretpostavlja i za misal (Tandarić, 1984). Samo jedanaest nepotpunih primjeraka Misala sačuvano je do danas. Njih šest nalazi se u Hrvatskoj od kojih se dva nalaze u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, druga dva u Samostanu franjevac trećoredaca na zagrebačkome Ksaveru, jedan u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti grada Zagreba i jedan u Knjižnici Dominikanskoga samostana Bola na Braču. Ostalih pet primjeraka čuva se na sljedećim lokacijama: Vatikanska knjižnica u Rimu, Kongresna knjižnica u Washingtonu, Nacionalna knjižnica u Sankt Petersburgu i Austrijska nacionalna knjižnica u Beču (Nacionalna i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2018).

Čak i pretisci Misala uvažani su za iznimno rijetke i dragocjene primjerke djela (Puškarić, 2014). Prvu hrvatsku inkunabulu najbolje je i najjednostavnije opisati ovim riječima: „Misal je najstarija, najljepša i najzagonetnija tiskana knjiga u Hrvata“ (Škrbec, 1955).

5. Počeci tiskarstva u Poljskoj

5.1. Prvi poljski tiskari

Poljska je bila deveta zemlja u koju su stigli tiskari iz Njemačke. Tragali su za mjestima gdje bi mogli osnovati svoje izdavačke kuće. Međutim, prve radionice djelovale su kratko, samo nekoliko godina i njihova proizvodnja nije imala velik značaj. Ipak, poznato je da su poljski autori dali tiskati svoja djela diljem Europe. Prema istraživanjima Tadeusza Ulewicza, povjesničara literature, za vrijeme razdoblja inkunabulizma u raznim europskim tiskarama otisnuto je preko 150 knjiga poljskih autora (Wystawy druków polskich, 1922). Kasper Straube, smatra se prvim tiskarom u Poljskoj. Njegova je tiskara u Krakovu djelovala od 1473. do 1477. godine. Pri tiskanju koristio je slova iz izdavačke kuće Guntera Zainera iz Augsburga. Iz njegove krakovske tiskare izašla su četiri otiska među kojima i prvi sačuvani otisak u Poljskoj „Almanach Cracoviense ad annum” (Slika 5) iz 1474. godine.

Slika 5 Almanach Cracoviense ad annum

(preuzeto s: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=126606&from=pubindex&dirids=176&lp=8>)

Kasper Elyan djelovao je u Vroclavu od 1475. do 1482. godine. Iz njegove tiskare potječu najstariji poznati otisci na poljskom, to jest tri dnevne molitve: „Oče naš“, „Zdravo Marijo“ i „Apostolsko vjerovanje“. Tiskara Sz wajppol ta Fiola ugašena jer je bio optužen za krivovjerje. Konrad Baumgarten, lutajući tipograf iz Württemberga, otisnuo je u Vroclavu „Legenda o świętej Jadwidze“ (Zmroczek, 2014). Glavno središte tiskarstva u 16. stoljeću bio je Krakov. Kasper Hochfeder vodio je prvu stalnu tiskaru u Krakovu, od 1503. do 1505. godine. Otisnuo je tridesetak djela. Kasnije tu tiskaru preuzima Jan Haller, koji je dobio privilegij za tiskanje djela za Krakovsku akademiju. Otisnuto je oko 250 djela (razdoblje 1505.-1525. godine), uključujući i prvi tiskani tekst poljske srednjovjekovne pjesme „Bogurodzica“. Postoji vjerojatnost da je u njegovoj tiskari otisnuta i prva tiskana knjiga u cijelosti na poljskom jeziku, „Historyja umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa“ 1508. godine (Ryś, 2014). Florian Ungler došao je iz Bavarske te u godinama 1510.–1516. tiskao je u Krakovu sam ili u suradnji s Wolfgangom Lernom. Njegova tiskara u tom razdoblju stvara djelo koje se dugo vremena smatralo prvom knjigom tiskanom na poljskom, naslova “Raj duszny” iz 1513. godine. Osim toga, poznat je bio i po tome što je radio na ujednačavanju poljskog pravopisa. Nakon njegove smrti tiskaru preuzima njegova žena Helena. Hieronim Wietor, rodom iz Šleske, prvobitno je

tiskao djela poljskih autora u tiskari u Beču, a njegova tiskara u Krakovu bila je poznata po iznimno kvalitetnim otiscima. Tiskaru Łazarz vodio je Łazarz Andrysowicz sa svojom ženom, u razdoblju od 1518. do 1577. godine, a „De Republica emendanda Andrzeja Frycza Modrzewskiego” značajan je primjerak djela proizveden kod njih. Jan Januszowski, njihov sin, preuzima tu tiskaru i pod njegovim nadzorom tiskara je postala jedna od vodećih u poljskoj zemlji. Zanimljivo, bio je glavni izdavač djela Jana Kochanowskog u to vrijeme, a objavio je 1599. godine i primjerak Biblije Jakuba Wujeka, to jest prevedenu na poljski jezik Bibliju (Kiliańczyk-Zięba, 2021).

5.2. Tiskara Hochfedera i Hallera

Tiskara Hochfedera prva je osnovana tiskara u Poljskoj. Nalazila se ona u Krakovu u domu jednog od prvih tiskara na prostoru poljske zemlje, Jana Hallera. Bila je aktivna u razdoblju od 1503. godine do 1505. godine. Kasper Hochfeder proizveo je oko trideset knjiga za vrijeme njezina djelovanja. Većinom su to bili sveučilišni udžbenici slobodnih znanosti i liturgijske knjige (Jan Haller, n.d.). U rujnu 1505. godine, tiskaru preuzima Jan Haller, a Hochfeder nastavlja tamo raditi do 1508. ili 1509. godine. Međutim, postavlja se pitanje je li Hochfeder bio uistinu neovisan s vlastitom potpuno opremljenom izdavačkom kućom. Neki istraživači tvrde da je Haller već od 1500. godine imao dovoljno znanja o vođenju tiskare, a da mu se Hochfeder samo pridružio. Jan Haller preuzevši tiskaru dobiva privilegiju za tiskanje primjeraka svjetovnih i crkvenih djela, što ga čini poznatim monopolistom u gradu. Iz njegove tiskare izašlo je oko dvjesto pedeset otisaka među koje ubrajamo znane tekstove poput „Statut Łaski“. Nagada se kako je u njegovoj tiskari objavljeno i djelo „Historyja umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa“ (Slika 6), 1508. godine, koja se smatra prvim tiskanim djelom u cijelosti na poljskom jeziku.

Slika 6 Historyja umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa

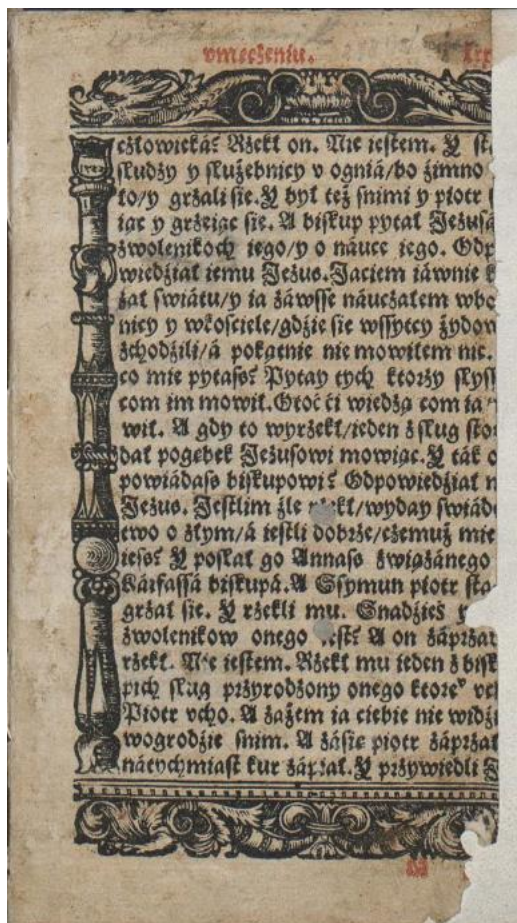
(preuzeto s: https://www.antykwariat.wojtowicz.krakow.pl/pub/resources/hortulus_animae.pdf)

Jan Haller, osim što se bavio tiskarskom djelatnošću, također je i posjedovao i tvornicu papira u Prądniku i vodio knjižaru (Budzyk, 1962) Hallerova tiskara, bila je vrlo uspješna u tiskanju službenih dopisa. Ipak, proširila je opseg svoje djelatnosti tiskanju djela i druge vrste. Na primjer, tiskala je ispis djela Nikole Kopernika prevedenih s latinskog jezika. Uz to pojam jeftine tiskare, značio je da je sve više imućnih ljudi naručivalo privatno tiskanje knjiga od Hallera. U jedno od postignuća Hallerove tiskare ubrajamo i tiskanje glazbenih djela, poput najstarije poljske himne „Bogurodzica“. Mnoge te inovacije ovjekovječile su ime Jana Hallera u povijesti poljskog tiskarstva. Jedna od tih inovacija bilo je i prvo tiskanje naziva mjeseci na poljskom jeziku i to u krakovskom izdanju knjige „Brewiarz“. Imao je i svoj znak, koji je bio potpisan velikim slovom H s križnim nastavkom, što je bio dokaz visoke kvalitete tiska u to vrijeme. Nažalost, kraj Hallerove tiskare nastupio je njegovom smrću, 1525. godine, jer njegovo životno djelo nisu nastavili njegovi sinovi (Druki online, 2023).

5.3. Prva djela tiskana u Poljskoj

Početke tiskarstva u Poljskoj vežemo uz razdoblje 15. stoljeća. Prvi otisak potječe iz vremena Kraljevine Poljske. Koliko je do sada poznato, radi se o latinskom astronomskom kalendaru (Księgarnia Arsenał, 2022) tiskanom za 1474. godinu. Utvrđeno je da je kalendar otisnut u krakovskoj tiskari, čiji je vlasnik bio Kasper Straub. Prikaz prvih tipografskih spomenika na poljskome jeziku su kratki tekstovi molitava „Ojczy nasz“, „Zdrowaś Maryjo“ i „Wierzę w Boga“ tiskani 1475. godine u sklopu Statuta sinodalnih biskupa Wrocławia. Kasper Elyan je bio njihov tiskar te otisnute su one u njegovoj tiskari „Świętokrzyska“ u Wrocławu (Urban, 1958). Datum koji im je pripisan za završetak otiska je 9. rujna, godine 1475. (Księgarnia Arsenał, 2022). Pitanje prve tiskane knjige na poljskom jeziku, uključujući i različita nagađanja o okolnostima njezina tiskanja, što je uvjetovalo da se počne raditi na prvom otisku i sva ostala pitanja vezana na tu temu, područje su velikog interesa, ali ne samo jezikoslovaca, nego i povjesničara književnosti (Budzyk, 1962). Ova tematika često izaziva i mnogo rasprava i sporova kod istraživača (Wydra, 2019). „Historyja umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa“ prva je tiskana knjiga u potpunosti na poljskom jeziku (Budzyk, 1962). Anonimnog je autora (Lubimy czytać, n.d.), a izdana je 1508. godine u tiskari Jana Hallera (Budzyk, 1962). To, djelo je prijevod na poljski jezik sa češkog jezika, stoga ne ubrajamo ga u inkunabule (TVP Lublin, 2013). Povjesničar, pjesnik, bibliograf i bibliofil (navodno i biblioman), Michał Hieronim Juszyński, 1820. godine objavljuje „Dykcjonarz poetów polskich“ („Rječnik poljskih pjesnika“) u kojem analizira, prije navedeno djelo („Historyja umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa“) (Wydra, 2019). Opisuje, kako su na njemu otisnuti pojedini simboli poput grba grada Krakova. Ugraviran je i zaštitni znak Hallerove tiskare (Juszyński, 1820). Iznad krakovskog grba, nalazi se drugi simbol, ugravirani lav pored jednoroga. Jednorog je okrenut prema lavu, a rog mu je spušten prema tlu. Oboje drže štit ispred sebe, lav sa slikom orla, dok jednorog sa slikom jahača. Ispod tih štitova, u sredini, stoji štit na kojem je prikazan slavoluk s tri tornja (Budzyk, 1962). Ovaj Rječnik, sadržava podosta netočnih podataka. Nije ni u cijelosti sačuvan, ostalo je svega 17 stranica. Djelo je to koje karakterizira jednostavnost, kao što je to bilo uobičajeno za tadašnje vrijeme. Pisano je u prozi na poljskom jeziku, to jest tako zvanom *polszczyznom* (Juszyński, 1820). To je sve što se može reći o toj prvoj tiskanoj knjizi na poljskom jeziku, jer se nije sačuvala. Čak ne možemo sa sigurnošću znati, gdje ju je Michał Juszyński pronašao. Navodno, čuvao je to djelo u svojoj vlastitoj knjižnici, međutim, tu

knjižnicu, s iznimno vrijednim djelima, zahvatio je požar (Wydra, 2019). „Hortulus Animae“ je latinski naziv za molitvenik koji je bio popularan u ranom 16. stoljeću. Tiskan je u različitim izdanjima na mnogim jezicima, pa tako nastaje i poljska inačica „Raj duszny“ (Budzyk, 1962), nazvan i „Hortulus Animae polonice“ (Slika 7). Autor tog djela je Biernat z Lublina (Muzeum Historii Polski, n.d.), poljski poeta, prevoditelj i bajkopisac.

Slika 7 Hortulus Animae polonice

(preuzeto s: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/390963/edition/371687>)

Molitvenik je objavljen u tiskari Florianua Unglera, uz pripomoć Wolfganga Lerna, u prosincu 1513. godine (Marcinkowska-Malara, 2018). Ovo djelo neprestano biva krivo oslovljavano prvim djelom u potpunosti tiskanim na poljskom jeziku. Prije spomenuto djelo „Historyja umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa“ prvo je djelo na poljskom jeziku, ali čini ono preveden tekst, dok Biernat je stvorio novo djelo, a ne samo prijevod na poljski jezik (TVP Lublin, 2013). Sadržajno „Raj duszny“ obuhvaća molitve za najvažnije blagdane u liturgijskoj godini, euharistijske i marijanske tekstove (Marcinkowska-Malara, 2018). Biernat je ovim otiskom omogućio čitateljima produbiti duhovnost pomoću poljskog jezika, koji se tek počeo

razvijati (Księgarnia Arsenał, 2022). S vremenom je djelo toliko steklo na popularnosti da je izdanje još četiri puta bilo tiskano u razdoblju do 1547. godine (Kozioł, 2008). Prvo tiskanje toga djela, odvalo se prije 500 godina (TVP Lublin, 2013), a do današnjeg vremena sačuvano je samo osam stranica toga molitvenika (Kozioł, 2008). Jedan primjerak, skoro u cijelosti, bio je čuvan u zbirci knjižnice Sveučilišta u Vroclavu, ali je izgubljen tijekom opsade grada za vrijeme Drugog svjetskog rata (Muzeum Historii Polski, n.d.). Szwajpolt Fiol, krakovski tiskar njemačkog podrijetla, osnovao je 1491. godine tiskaru drugačiju od ostalih. U njezinom osnivanju gradonačelnik Krakova, Jan Turzon, pruža financijsku pomoć i zahvaljujući tome nastaje prva tiskara na svijetu koja radi otiske na ćirilici. Postala je ona specijalizirana izdavačka kuća, baveći se tiskanjem ćirilčnih liturgijskih knjiga na poljskoj varijanti crkvenoslavenskog jezika za potrebe pravoslavne crkve (Mironowicz, 2012). Nama su poznate četiri inkunabule liturgijskog sadržaja. Prvo djelo otisnuto je 1490. godine. Radi se o molitvama i obredom predodređenim za uskršno razdoblje i nosilo je ono naslov „Triod cwietaja“. „Czasosłowiec“, vrsta brevijara koja sadržava molitve i psalme za određene sate dana i noći. Godina tiska je 1491. Iste godine otisnut je i „Ośmioletnik“ ili „Oktoich“ (Sielicki, 1996). To djelo je zbirka napjeva svetog Ivana Damaščanskog napisana za osam glasova i bila je to najraširenija bogoslužbena knjiga u pravoslavnoj crkvi tog vremena. Posljednje otisnuto djelo je „Triod postnaja“, 1491. godine (Mironowicz, 2012). U njemu su zapisane molitve i cjelokupni obred za korizmu. Poznato je da „Czasosłowiec“ i „Ośmioletnik“ imaju identičan, ukrasni kolofon s grbom Krakova, imenom tiskara, mjestom i godinom tiskanja. „Czasosłowiec“ ima i drvorez s prikazom Raspeća (Sielicki, 1996). Sam tiskar, Szwajpolt Fiol, prvi je u Poljskoj čija je djela cenzurirala crkva što je dovelo i do propasti same tiskare (Mironowicz, 2012).

6. Zaključak

Izum tiskarskog stroja jedan je od značajnijih izuma u povijesti čovječanstva. Njegov nastanak revolucionarizirao je mnoga područja vezana uz pismenost, umijeće prepisivanja, ilustriranje, bibliofiliju, bibliomaniju i tako dalje. Prije Gutenberga prvi pokušaji otiskivanja teksta bili su u Aziji, specifičnije u Kini i Koreji. Johannes Gutenberg imao je težak put do izuma tiskarskog stroja. Ipak, otisnuo je on jednu od najljepših inkunabula, Bibliju u 42 redaka. I time započinje novo razdoblje u povijesti knjige. Slijedilo je širenje tiskarskog zanata u druge gradove i zemlje. Činjenica je da različite europske države u različito vrijeme tiskaju svoje prve inkunabule. U

identifikaciji prvih inkunabula, prvih tiskara i tiskarskih radionica pripomaže znanstvena disciplina *inkunabulistika*. Hrvatska i Poljska dvije su zemlje u kojem tiskarstvo je imalo velik utjecaj. Mnogi tiskari jedne i druge države doprinose tiskanju različitih djela, neki u stranim državama, a neki u rodnoj zemlji. Ipak, Poljska je dobila svoju prvu tiskaru prije Hrvatske. Misli se pri tom o tiskari Hochfedera i Hallera. Početci tiskarstva u Hrvatskoj vežu se uz „Misal po zakonu rimskoga dvora“ iz 1483., prvu knjigu tiskanu na hrvatskom jeziku na glagoljici. Iako, još uvijek nije sa sigurnošću ustanovljeno mjesto njezina tiska. Zato prva tiskara u Hrvatskoj za koju možemo utvrditi razdoblje djelovanja i otisnuta djela je Senjska tiskara. Što se tiče prve poljske inkunabule, misli se pri tom na djelo „Hortulus Animae polonice“.

7. Literatura:

Bevanda, M. (2022) Tiskarstvo. U: Musa, Š. (ur.), Vidici: Zbornik radova u povodu 150. obljetnice osnutka prve hrvatske tiskare u Mostaru i BiH. Mostar : Hrvatska akademija za znanost i umjetnost Bosne i Hercegovine, str. 13-14.

Biernat z Lublina (n.d.) Dostupno na: <https://lubimyczytac.pl/autor/43115/biernat-z-lublina> [17. lipnja 2023.]

Budzyk K. (1962) Autor pierwszej książki drukowanej w języku polskim. Pamiętnik Literacki 53/1, str. 3-9. Dostupno na: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1962-t53-n1/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1962-t53-n1-s3-9/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1962-t53-n1-s3-9.pdf [17. lipnja 2023.]

Dan Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu 22. veljače (2018) Dostupno na: <https://www.nsk.hr/dan-nacionalne-i-sveuciliske-knjiznice-u-zagrebu-3/> [15. lipnja 2023.]

Drukarnia Hallera w Krakowie, czyli początki druku w języku polskim (2023) Dostupno na: <https://druki-online.pl/ciekawostki/drukarnia-hallera-w-krakowie-czyli-poczatki-druku-w-jezyku-polskim/> [18. lipnja 2023.]

Encyclopedia Britannica (2013) Incunabula. Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/incunabula> [16. lipnja 2023.]

Encyklopedia Krakowa (n.d.) Jan Haller. Dostupno na: <https://encyklopediakrakowa.pl/slawni-i-zapomniani/93-h/709-haller-jan.html> [29. srpnja 2023.]

Hebrang Grgić, I. (2018) Kratka povijest knjižnica i nakladnika: s kodovima i aplikacijom. Zagreb: Naklada Ljevak.

Hrvatska enciklopedija (2021) Inkunabulistika. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27485> [16. lipnja 2023.]

Hrvatska enciklopedija (2021) Senjska tiskara. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=55423> [18. lipnja 2023.]

Hrvatska enciklopedija (2021) Tiskarstvo. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=61457> [19. lipnja 2023.]

Hrvatska tehnička enciklopedija (2021) Tiskarstvo. Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/tiskarstvo/> [19. lipnja 2023.]

Jakšić, M. (2002) Senjske inkunabule i Senjska tiskara: Inkunabulistika. Croatia. Dostupno na: <https://www.croatianhistory.net/etf/senj.html> [16. lipnja 2023.]

Jurišić, D. (2018) Počeci pismenosti u Hrvata. Završni rad. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku.

Juszyński, H. (1820) Dykcjonarz poetów polskich. Kraków.

Kiliańczyk-Zięba, J. (2021) State and Church Sponsored Printing by Jan Januszowski and His Drukarnia Łazarzowa (Officina Lazari) in Krakow. Print and Power in Early Modern Europe (1500–1800). Dostupno na: https://doi.org/10.1163/9789004448896_011 [28. srpnja 2023.]

Klarin Zadavec, S., Marin A. (2021) Plava krv crna tinta obitelji Zrinski. Dostupno na: <http://virtualna.nsk.hr/zrinski/> [28. srpnja 2023.]

Kosinj i Kosinjska tiskara (2023) Dostupno na: <https://kosinj.com/> [15. lipnja 2023.]

Kosinjska tiskara (n.d.) Dostupno na: <https://www.najboljeuhrvatskoj.info/ideje/kosinjska-tiskara-2742.html> [15. lipnja 2023.]

Kozioł, P. (2008) Biernat z Lublina. Culture.pl. Dostupno na: <https://culture.pl/pl/tworca/biernat-z-lublina> [17. lipnja 2023.]

Kulundžić, Z. (1966). GLAGOLJAŠKA ŠTAMPARIJA XV—XVI STOLJEĆA KOSINJ—SENJ—RIJEKA, Senjski zbornik, 2(1), str. 167-308. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/246185> [29. srpnja 2023.]

Lozo, B. (2009) Razvoj tiskarstva. Zagreb: Grafički fakultet.

Majnarić, T. (2016) Od izuma tiska do procesa digitalizacije. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci.

Mance, I. (n.d.) Kosinj 1483.g. Selo.hr. Dostupno na: <https://www.selo.hr/kosinj-1483/> [15. lipnja 2023.]

Marcinkowska-Malara, M. (2018) Modlitwy przygodne w polskich drukach oświeceniowych. Doktorski rad. Katowice: Uniwersytet Śląski w Katowicach.

Mironowicz A. (2012) Ewangelizacja „Prostą mową“ w XVI wieku. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku.

Moguš, M. (2008) Između Mainza i Senja. Senjski zbornik, 35 (1), 5-9. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/42844> [15. lipnja 2023.]

Nazor, A. (2009) Šimun Kožičić Benja. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=175> [28. srpnja 2023.]

Nazor, A. (n.d.) Šimun Kožičić Benja i njegova glagoljska tiskara u Rijeci. Vijenac, 449. Dostupno na: <https://www.matica.hr/vijenac/449/simun-kozicic-benja-i-njegova-glagoljska-tiskara-u-rijeci-701/> [11. rujna 2023.]

Pamięć o Biernacie z Lublina (2013) Dostupno na: <https://lublin.tvp.pl/13488978/pamiec-o-biernacie-z-lublina-tablica-w-rocznice-wydania-raj-u-dusznego> [17. lipnja 2023.]

Paro, F. (1984). Tipografska analiza hrvatskoglagoljskog prvotiska Misala po zakonu rimskog dvora iz 1483. godine, Slovo, (34), str. 91-110. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/14558> [29. srpnja 2023.]

- Paro, F. (2008) Tipografsko znanje Blaža Baromića, Senjski zbornik 35, str. 147-160. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/246185> [29. srpnja 2023.]
- Pelc, M. (2020) Tiskani časoslovi Andrije Paltašića i Dobrića Dobrićevića (Boninus de Bonnis) i njihova likovna oprema. Slovo, sv. 70, str. 47–75. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/336943> [28. srpnja 2023.]
- Proleksis enciklopedija (2012) Inkunabulistika. Dostupno na: <https://proleksis.lzmk.hr/2910/> [16. lipnja 2023.]
- Puškarčić, A. (2014) Tiskarstvo i inkunabule u Hrvatskoj. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci.
- Riječka tiskara (2019) Dostupno na: <http://virtualna.nsk.hr/glagoljica/rijecka-tiskara/> [11. rujna 2023.]
- Runje, P. (2008) Senjski kulturni krug i senjska tiskara. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, Vol. 35 No. 1. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/42855> [28. srpnja 2023.]
- Ryś, J. (2014) Wkład krakowskich oficyn wydawniczych w rozwój staropolskiej literatury pedagogicznej. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.
- Senjska tiskara (n.d.) Dostupno na: <http://virtualna.nsk.hr/glagoljica/senjska-tiskara/> [18. lipnja 2023.]
- Senjski glagoljski misal (1494.) (n.d.) Dostupno na: <http://virtualna.nsk.hr/glagoljica/senjski-glagoljski-misal-1494-2/> [18. lipnja 2023.]
- Sielicki, F. (1996). Polsko-Ruskie stosunki wyznaniowe w XV wieku. Roczniki Humanistyczne, 44(7), 215-230. Dostupno na: <https://ojs.tnkul.pl/index.php/rh/article/view/4022> [11. rujna 2023.]
- Stipčević, A. (1985) Povijest knjige. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Stipčević, A. (2006) Povijest knjige. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Škrbec, S. (1955) Riječka zvijezda Gutenbergove galaksije: tiskarstvo Rijeke i hrvatske glagoljske tiskare. Rijeka: Tiskara Rijeka.
- Šmalcelj Novaković, P. (2018) Kosinj - arheološka istraživanja s kraja 20. stoljeća. MemorabiLika, God 1 (broj 1), 85-118. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/227785> [15. lipnja 2023.]
- Tandarić, L. (1984) Hrvatskoglagoljski Misal po zakonu Rimskoga dvora. Crkva u svijetu, 19 (1), 52-56. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/128652> [15. lipnja 2023.]
- The Catholic Encyclopedia (1910) Johann Gutenberg. Vol. 7. New York: Robert Appleton Company.
- Ukazał się pierwszy druk w języku polskim (n.d.) Dostupno na: <https://muzhp.pl/pl/e/36/ukazal-sie-pierwszy-druk-w-jezyku-polskim> [17. lipnja 2023.]

Urban, W. (1958) Język polski w duszpasterstwie diecezji wrocławskiej. Dostępno na: https://repozytorium.theologos.pl/xmlui/bitstream/handle/123456789/1233/Urban_Jezyk_polski_w_duszpasterstwie_diecezji_wroclawskiej.pdf?sequence=1 [29. srpnja 2023.]

Wydra W. (2019) O książkach w języku polskim wydanych i niewydanych przed 1522 rokiem (oraz o czcionce z literą ą w owym czasie, a także o tym, że pierwsza książka polska nie wyszła z tłoczni Floriana Unglera). Poznań: Poznańskie Studia Polonistyczne. Dostępno na: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/25899/1/Wies%C5%82aw%20Wydra%2C%20O%20ksi%C4%85%C5%BCkach%20w%20j%C4%99zyku%20polskim....pdf> [17. lipnja 2023.]

Wystawy druków polskich: od pierwszych zaczątków tłoczenia w kraju aż po lata ostatnie (1922). Warszawa: Rynek Starego Miasta, 32

Zmroczek J. (2014) The History of the Book in Poland. The Book: a Global History. Oxford: OUP Oxford.

Zubčić, S. (2018). Glagoljaska tiskara Šimuna Kozičića Benje: Preduvjeti, dostignuća i odjeci, Riječki teološki časopis, 52(2), str. 243-253. Dostępno na: <https://hrcak.srce.hr/219165> [11. rujna 2023.]

9 IX 1475 ukazał się pierwszy druk w języku polskim (2022) Dostępno na: <https://arsenal.pl/kalendarium/2709> [17. lipnja 2023.]

8. Popis slika

Slika 1 Johannes Gutenberg	2
Slika 2 Gutenbergova Biblija	2
Slika 3 Senjski glagoljski misal.....	11
Slika 4 Misal po zakonu rimskoga dvora.....	13
Slika 5 Almanach Cracoviense ad annum.....	16
Slika 6 Historyja umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa.....	18
Slika 7 Hortulus Animae polonice.....	20

9. SAŽETAK

Usporedba početka tiskarstva u Poljskoj i Hrvatskoj

Potreba za umnožavanjem pismenog sadržaja dovela je do osnivanja različitih tehnika dupliciranja. Najvažniji izum takve vrste je Gutenbergov tiskarski stroj, gdje je otisnuta „Gutenbergova Biblija“, koju je Johannes Gutenberg otisnuo otprilike 1455. godine. S vremenom se tiskarski zanat počeo šiti pa su se tiskarske radionice otvorile i u Hrvatskoj i u Poljskoj. Kosinjska tiskara i Senjska tiskara dvije su najpoznatije tiskare na prostorima Hrvatske. Tiskari u Kosinju ne možemo sa sigurnošću pripisati ni jedno tiskano djelo, „Senjski glagoljski misal“ prvo je djelo tiskano u tiskari u Senju. Najpoznatija tiskara u Poljskoj bila je tiskara Hochfedera i Hallera, koja se nalazila u Krakovu i djelovala od 1503. do 1509. godine. Blaž Baromić, Andrija Paltašić i Šimun Kožičić Benja najznačajnija su imena za tiskarstvo u Hrvatskoj, dok razvoju tiskarstva u Poljskoj doprinijeli su Kasper Hochfeder, Jan Haller, Kasper Straube i drugi. „Misal po zakonu rimskoga dvora“ prva je tiskana knjiga u hrvatskoj tiskari i to narodnom jeziku, 1483. godine. U prve otiske u Poljskoj ubrajamo prijevod na poljski naziva „Historyja umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa“ iz 1508. godine. Pitanjem prvih tiskanih knjiga ili tako zvanih inkunabula, bavi se znanstvena disciplina, inkunabulistika.

Ključne riječi: tiskara, prvotisak, inkunabula, inkunabulistika, tiskari.

10. SUMMARY

Comparison of the Beginning of Printing in Poland and Croatia

The need to duplicate written content led to the establishment of various duplicating techniques. The most important invention of this kind is Gutenberg's printing press, where the "Gutenberg Bible" was printed, by Johannes Gutenberg around 1455. Over time, the printing trade began to flourish, so printing workshops were opened in Croatia and Poland. Kosiinj printing workshop and Senj printing workshop are the two most famous printing workshops in Croatia. We cannot attribute a single printed work to the printing workshop in Kosiinj with certainty, on the other hand "Senjski glagoljski misal" was the first work printed in the printing workshop in Senj. The most famous printing workshop in Poland was the printing house of Hochfeder and Haller, which was located in Krakow and operated from 1503 to 1509. Blaž Baromić, Andrija Paltašić and Šimun Kožičić Benja are the most significant names for printing in Croatia, while Kasper Hochfeder, Jan Haller, Kasper Straube and others contributed to the development of printing in Poland. „Misal po zakonu rimskoga dvora“ was the first book printed in the Croatian printing house in native language, in 1483. The first prints in Poland include the Polish translation of the title "Historyja umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa" from 1508. The scientific discipline, incunabulistics, deals with the question of the first printed books or so-called incunabula.

Key words: printing workshop, incunabula, incunabulistics, printers.

11. STRESZCZENIE

Porównanie początków drukarstwa w Polsce i Chorwacji

Konieczność powielania treści pisanych doprowadziła do powstania różnych technik powielania. Najważniejszym wynalazkiem tego typu jest prasa drukarska Gutenberga, na której wydrukowano „Biblię Gutenberga”, którą wydrukował Johannes Gutenberg około 1455 roku. Z biegiem czasu branża poligraficzna zaczęła się rozwijać, dlatego powstały warsztaty poligraficzne w Chorwacji i Polsce. Kosinjska tiskara i Senjska tiskara to dwie najbardziej znane drukarnie w Chorwacji. Nie możemy z pewnością drukarni w Kosinju przypisać ani jednego dzieła drukowanego, a „Senjski glagoljski misal” był pierwszym dziełem wydrukowanym w drukarni w Senju. Najśłynniejszą drukarnią w Polsce była drukarnia Hochfedera i Hallera, która znajdowała się w Krakowie i działała w latach 1503-1509. Blaž Baromić, Andrija Paltašić i Šimun Kožičić Benja to najważniejsze nazwiska drukarstwa w Chorwacji, a Kasper Hochfeder, Jan Haller, Kasper Straube i inni przyczynili się do rozwoju poligrafii w Polsce. „Misal po zakonu rzymskiego dwora” był pierwszą książką wydrukowaną w chorwackiej drukarni w języku narodowym w 1483 roku. Do pierwszych druków w Polsce zalicza się polskie tłumaczenie tytułu „Historia umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa” z 1508 roku. Dyscyplina naukowa, inkunabulistyka, zajmuje się problematyką pierwszych drukowanych ksiąg, czyli tak zwanych inkunabułów.

Słowa kluczowe: warsztat drukarski, inkunabuły, inkunabulistyka, drukarze.